

ПОНЯТИЕ ЗА БЕЗВЕСТНО ОТСЪСТВИЕ

Йордан Баланов

NOTION OF THE ABSENCE

Yordan Balanov

Abstract: *The article examines and analyzes the essential features of the absence: the disappearance of the person, absence of any information about the person, continuous character of the absence, the legal status and the transformation of the disappearance in the absence.*

Key words: *disappearance, information, person, absence*

Легален термин „безвестно отсъствие“ в Закона за лицата и семейството¹ (ЗЛС) липсва. Той е правно понятие, което е конструирано и подлагано на анализ от правната теория, резултат е от тълкуването на правните норми, регламентиращи изчезването на физическите лица, липсата на сведения за и от тях, както и последиците, които настъпват за тях и третите лица в периода на безвестното отсъствие.

Когато в теорията (българска и чужда) се разглежда и определя значението на понятието безвестно отсъствие, по правило се посочват и анализират няколко негови съществени признака като юридически факти (ЮФ).

Като негов присъщ по смисъл и относимост признак се посочва персоналният му характер – безвестното отсъствие засяга физическото лице (ФЛ), човека, гражданина).² Схващанията в теорията, определящи това явление, имат различия от гледна точка на акцента, който следва да се постави, когато се анализират неговите признаци. Това трябва ли да бъде обективният признак –

продължителният характер на безвестното отсъствие, или да надделее субективният признак – незнанието за това дали лицето е живо, или мъртво? Съобразно този критерий доктриналните разбирания могат да се представят в две групи.

При първата от тях се наблюдава акцентирание върху обективните признаци на явлението безвестно отсъствие. По правило се посочва, че продължителността на това състояние като период от време едновременно засяга и отсъствието на лицето от неговото местожителство, и липсата (неполучаването)³ на сведения за него.⁴

Понякога като определящи за състоянието на безвестно отсъствие на ФЛ се изтъкват няколко зависими и негативни по смисъл критерия, свързани с обективния признак – местопребиваването, като се подчертава, че местопребиваването на лицето трябва да е неизвестно, която неизвестност има продължителен характер и е невъзможно нейното отстраняване⁵ (не е възможно да се установи местопребиваването на лицето).⁶

¹ Обн. ДВ, бр. 182/09.08.1949 г., в сила от 10.09.1949 г.

² Антимонов, Б. С., Д.М. Генкин, К.А. Граве, Л.Ф. Жукова, Я.А. Куник, Т.А. Моровская, С.Г. Хиной. Советское гражданское право. Под редакцией профессора Д. М. Генкина. Москва, 1961, с. 35.

³ Генкин, Д.М., С. Н. Братус, Л. А. Лунц, И. Б. Новицкий. Съветско гражданско право. Т. I. С., 1950, с. 122

⁴ За едновременното настъпване на тези условия вж. Голованов, Н. М. Гражданское право. Краткий курс. Санкт-Петербург, 2003, с. 59; Антимонов, Б. С. и кол. Советское гражданское право ..., с. 35; На същата позиция е и холандската доктрина вж. Chorus, J., Gerver, P., Hondius, E. Introduction to Dutch Law. Fourth revised edition, KLUWER LAW INTERNATIONAL, 2006, с. 101.

⁵ Генкин, Д. М., и кол. Съветско гражданско право..., с. 123; Братус, С. Н. Субъекты гражданского право. Москва. 1950, с. 52.

⁶ Суханов, Е. А. Гражданское право. В 4-х томах. Т. I. Общая часть. 3-издание, переработанное и дополненное. Москва, 2007, с. 200; Антимонов, Б. С. и кол., Советское гражданское право..., с. 35.

Към тези критерии се прибавя още и необходимостта от съдебна намеса – удостоверяването по съдебен ред на факта на продължителното отсъствие на гражданина.⁷

Във Франция теоретичните постановки като че ли отдават приоритет на субективните белези за сметка на обективните, за да се изясни поставения проблем. Състояние на безвестно отсъствие ФЛ (или дори самото предположение за това)⁸ е налице, когато неговото съществуване е неизвестно (тъй като не се знае какво се е случило с него, дали то е живо или мъртво)⁹, като в допълнение се посочва непоявяването на лицето в неговото местожителство или местопребиваване. В тази връзка следва да се посочи, че чл. 112 Френски граждански кодекс (ФГК) изрично регламентира презумпцията за отсъствие на лицето. Акцентира се още и върху самия начин на изчезване на лицето от неговия дом, без да са налице известия за него, който води до незнание на факта дали лицето е живо или мъртво, а това състояние на неизвестност характеризира юридическото отсъствие.¹⁰

В немскоезичната литература вместо безвестно отсъствие се въвежда и характеризира понятието безвестно изчезване (тъй като в Германия се прилага Закона за безвестното изчезване (ЗБИ)), чрез неговите признаци неизвестност на местопребиваването на лицето и липсата на сведения дали то е живо, или е починало (съобр. пар. 1 ЗБИ).¹¹ Критерият незнание за това дали

отсъстващото лице е живо се посочва и в британската доктрина.¹²

В българската правна теория, определенията за безвестно отсъствие обединяват в себе си както обективни негови признаци – продължителното отсъствие на лицето от неговото местожителство (мястото, където пребивава),¹³ липсата на сведения (известия) за и от него, така и субективния признак – незнанието на факта дали то е живо, или умряло¹⁴ (или отсъства)¹⁵.

Към тях се добавя още, че лицето не може физически да бъде открито.¹⁶ Подобна теза е застъпена и в американската доктрина.¹⁷ Като цяло и в обобщение на горепосочените признаци се казва, че в правно отношение отсъствие има тогава, когато самото съществуване на дадено лице е неизвестно (като неизвестността е относно живота или смъртта на дадено лице).¹⁸

1. За да се изясни **понятието** безвестно отсъствие чрез неговите законоустановени признаци, е необходимо да се разгледа и анализира материалноправната уредба, регламентираща същностните му черти. Тя се съдържа основно в чл. 8 – 13 ЗЛС и отчасти в чл. 15 ЗЛС.

Според чл. 8 ЗЛС, „когато някой изчезне и няма сведения за него, районният съд, по молба на заинтересованите или по искане на прокурора, назначава лице, което да го представлява, да извършва всякакви действия на управление и да взема всички други мерки за запазване на неговите интереси“.

⁷ Суханов, Е. А. Гражданское право..., с. 199.

⁸ Коммерческий кодекс Франции. Москва, 2008, с. 900; За презумптивно отсъствие се говори и в старата италианска юриспруденция вж. Юриспруденция на италианските съдилища по CODICE CIVILE. Част I. С., 1930, с. 12.

⁹ Колен, А., А. Капитан. Елементарен курс по френско гражданско право. Т. I. Книга I. С., 1926, с. 552.

¹⁰ Планиол, М. Елементарно ръководство по гражданско право. Лица. С., 1930, с. 119.

¹¹ Gschnitzer, F. Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. Springer-Verlag Wien GmbH, 2013, с. 77; Hübner, H. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches. 2 Auflage. Walter de Gruyter. Berlin. New York, 1996, с. 83 – 84; Lampe, E. Rechtsanthropologie. Eine Strukturanalyse des Menschen im Recht, Berlin, 1970, с. 126; Versicherungsvertragsgesetz. GroЯkommentar. 9., vullig neu bearbeitete Auflage. Berlin-Boston, 2013, с. 159; Möller, H., Winter, G., Bruck, E. Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz und zu den Allgemeinen Versicherungsbedingungen unter Einschluß des Versicherungsvermittlerechtes. 8 Auflage. Walter de Gruyter. Berlin. New York, 1988, с. 796.

¹² Goldsworth, J. Lexicon of Trust & Foundation Practice, Newport, Essex, 2016, с. 274; Lowe, N., и Douglas, G. Bromley's Family Law, Eleventh edition, Oxford, 2015, с. 959.

¹³ Тасев, С., М. Марков. Гражданско право. Обща част. Помагало. Седмо преработено и допълнено издание. Сиби, 2013, с. 91.

¹⁴ Апостолов, И. Основни начала на гражданското право. С., с. 31.

¹⁵ Джеров, А. Гражданско право. Обща част. Трето преработено и допълнено издание. С., 2012, с. 187

¹⁶ Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С., 2001, с. 44.

¹⁷ Adams. V. Guidelines for Reports by Autopsy Pathologists, Tampa, Florida, 2008, с. 83.

¹⁸ Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Т. I. Обща част. 1936, с. 149; В същия смисъл и Христофоров, В. Гражданско и търговско право на капиталистическите държави. С., 1979, с. 34. Авторът прави сравнение между законодателствата на различни държави, с оглед възможността да се обяви отсъствие или смърт.

Чл. 9 ЗЛС регламентира, че „ако отсъствието продължи повече от една година, съдът, по искане на заинтересованите или на прокурора, обявява лицето за отсъстващо.

Чл. 15 ЗЛС предвижда, че „когато някой изчезнал при военни действия или при друго събитие, което дава основание да се предполага, че той е загинал, смъртта може да бъде обявена, ако са изтекли две години от прекратяването на военните действия или събитието”.

За сравнение, чл. 29, ал. 1, предл. първо Граждански процесуален кодекс¹⁹ (ГПК) предвижда, че „безвестно изчезналите се представляват от назначението от съда техни представители, а обявените за отсъстващи – от въведените във владение наследници”.

1.1. Чл. 8 ЗЛС си служи с абстрактните и неопределени термини „някой” и „изчезване”, като не определя тяхното значение. Кои са характерните белези на изчезването на ФЛ?

В българската правна теория са аргументирани различни тези, изясняващи този проблем. Очевидно под някой във вложения смисъл на чл. 8, ал. 1 ЗЛС се разбира ФЛ (човекът), а не юридическото лице (ЮЛ) или държавата като правни субекти. ФЛ²⁰ е изчезнало, когато то: не се появява в мястото, където обикновено пребивава²¹ или отсъства от това място²², не е в местожителството си²³ или не може да се намери²⁴ на неговото местоживееие (адрес)²⁵. Част от тезите се основават на отсъствието (неоткриването) на ФЛ от определено място.

Друг от посочените критерии за изчезването се свързва пряко с личността на изчезналия. Изчезване е налице, когато „лицето не може да бъде открито физически”²⁶. По тълкувателен път се стига още до извода, че макар и чл. 8, ал. 1 ЗЛС да говори за изчезване, всъщност „лицето се приема за отсъстващо, когато не може да бъде намерено и открито”²⁷.

ЗЛС не изисква изчезването да е станало при особени обстоятелства, като е възможно да се знаят²⁸ или не причините за изчезването (отсъствието)²⁹.

Друг белег, характеризиращ изчезването е, че след този момент не се знае къде се намира лицето³⁰.

Част от посочените разбирания свързват изчезването с незнанието на факта дали лицето е живо³¹, съмнението за неговата смърт³² или неговия живот, като има вероятност ФЛ да не е живо, но няма сигурност, че то е умряло³³. В отделни случаи дори се дава определящо значение и приоритет на субективния фактор – наличието на съмнение дали ФЛ е живо, или умряло, за да е налице изчезване³⁴.

В обобщение на казаното дотук, критериите за изчезване, които могат да се представят, независимо от това дали са алтернативно, или кумулативно дадени, са: отсъствието на ФЛ от мястото на пребиваване, незнание на причините за неговото отсъствие, на местонахождението на лицето и дали то е живо.

Достатъчно ли е лицето да не може да бъде физически открито? Този факт сам по себе си не е

¹⁹ Обн., ДВ, бр. 59/20.07.2007 г., в сила от 01.03.2008 г.

²⁰ Рачев, Ф., И. Иванов, Б., Неделчева, З., Сукарева, Л. Корнезов, Р. Тофтисова. Основи на правото. Т. II. Частно право. С., 1997, с. 53.

²¹ Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Второ преработено и допълнено издание. С., 2002, с. 244.

²² Тасев, С., М. Марков. Гражданско право..., с. 91.

²³ Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С., 2001, с. 44 – 45

²⁴ Рачев, Ф. и колектив. Основи на правото... с., 53.

²⁵ Стефанов, Г. Основи на гражданското право. Обща част. Вещно право. Облигационно право. В. Търново, 2007, с. 65 – 66.

²⁶ Таджер, В. Гражданско право..., с. 44.

²⁷ Джеров, Ал. Гражданско право..., с. 187.

²⁸ Таджер, В. Гражданско право..., с. 44. Авторът посочва примерно няколко обстоятелства, при които е станало изчезването-земетресение, корабокрушение, излет в планината и други.

²⁹ Павлова, М. Гражданско право..., с. 244.

³⁰ Павлова, М. Гражданско право..., с. 244.

³¹ Павлова, М. Гражданско право..., с. 244.

³² Джеров, Ал. Гражданско право..., с. 187. Авторът подчертава, че изчезването на едно лице поражда съмнения за неговата смърт, без да има данни и доказателства за нея.

³³ Таджер, В. Гражданско право..., с. 44 – 45.

³⁴ Таджер, В. Гражданско право..., с. 45.

достатъчен. Възможно е да съществуват контакти с него и от разстояние, ако той пребивава в друга държава и не се появява лично (физически) на територията на държавата, на която той е гражданин. Всъщност ситуация на изчезване има, когато не могат да бъдат установени за в бъдеще нито пряко, нито косвено (чрез представители, посредници и други лица) отношения с изчезналото лице.

По правило изчезването на ФЛ настъпва в един минал момент от времето³⁵ и поставя началото на състоянието на неизвестност на това лице, като се приема, че прекъсват всички връзки и отношения (фактически и правни) с него. Поради тази причина правилно се приема в съдебната практика, че по-късната поява на лицето или на сведения от него и за него, установени в хода на съдебното производство, означава, че няма „изчезване“.

Самото изчезване, от гледна точка на чл. 8 ЗЛС, е обективен ЮФ, който е от категорията на юридическите събития. От една страна, това трябва да е реално, действително настъпило състояние на определено лице по смисъла на ЗЛС. От друга страна, следва да се приеме, че изчезването се смята за настъпило (като предположение, че такъв факт е настъпил), за да се породят последиците на чл. 8 и сл. ЗЛС. За да има изчезване обаче, то винаги трябва да води до производния му признак – прекъсването на отношенията между изчезналото ФЛ и останалите трети лица. Ако има отношения на ФЛ с трети лица, тогава не може да се говори за неговото изчезване. Но и самото прекъсване се смята за настъпило (има предположение за това), тъй като не е напълно сигурно, че се отнася за всички трети лица. Следователно изчезването може да се определи като настъпило състояние за определено ФЛ, при което са считат за прекъснати всички отношения (правни и фактически) между него и третите лица. Като правна конструкция следва да се изрази чрез взаимно обусловената връзка: изчезване на ФЛ – прекъсване на отношенията с трети лица.

В обобщение на казаното дотук под **изчезнало лице** следва да се разбира всяко лице, спрямо което са прекъснати (липсват)³⁶ всички отношения, независимо от това дали са правни, или фактически.

Прекъсването засяга отрицателно възможността за двустранно пряко (лично) *осъщест-*

вяване на отношения с изчезналото лице от страна на всички други лица. Възникналите преди изчезването правни отношения с изчезналото лице се запазват. След този момент отношения, страна по които е изчезналият, могат да възникват и да се осъществяват чрез негов представител.

При изчезването може да е известно неговото последно местонахождение (мястото, където е видяно за последно лицето или се е намирало там). Във връзка с мястото и времето, за които е било установено, че изчезналият е бил жив, може да се каже следното. След момента на изчезването неговото следващо местонахождение е напълно неизвестно. Изчезването обаче може да започне от място различно от неговото последно местожителство, постоянен или настоящ адрес.

Кои лица приемат (считат), че е налице изчезване на конкретно ФЛ? Персонално, прекъсването трябва да се отнася за абсолютно всички правни отношения, независимо от техния частноправен или публично правен характер. То се отнася и до тези отношения, които нямат правен характер (чисто фактически отношения с близките и роднините на изчезналият). Така ако са прекъснати отношенията само с едните или само с другите, не може да се говори за изчезване.

Считам, че е необходимо да се въведе минимален обем, обхващащ персоналният елемент, за да се определи наличие на безвестно изчезване. Това са лицата и държавните органи, които могат да го индивидуализират, както и да дадат сведения за него. От една страна, това са ФЛ, които се намират в правни и фактически отношения с него – родители, братя, сестри, приятели, делови партньори и други. От друга страна, това са държавните органи, които са ангажирани с неговото издирване (откриване) и по късно с назначаването на негов представител или обявяване на отсъствие по съдебен ред. Това е необходимо, тъй като и безвестното изчезване, и безвестното отсъствие от гледна точка на закона са обективни състояния.

Индивидуализацията е от особено значение за установяване на деня на неговото изчезване, по повод свидетелски показания от лица, които са го видели за последен път. А от този ден, като времеви момент, не могат да се установят отношения с изчезналият. Този кръг от лица следва да се разграничи от лицата, които имат правен ин-

³⁵ Решение № 31/29.02.2012г. по гр.д. № 934/2011г. на Районен съд – Самоков. (Цитираните съдебни актове са публикувани в правно-информационна система АПИС.7); Решение № 91/27.04.2015 г. по гр.д. № 877/2014 г. на Районен съд – Самоков.

³⁶ За липсата на отношения по време на безвестното отсъствие вж. **Welstead, M., S. Edwards.** Family Law. Fourth edition, Oxford, 2013, с. 208.

терес да искат назначаването на представител на безвестно отсъстващия. Това са лица, които са в правни отношения с изчезналия – например, съпруг, съответно съпруга, низходящи, възходящи, братя и сестри, работодател или кредитори.

Може да възникне ситуация обаче, при която за близките или роднините на ФЛ то може да е изчезнало от даден времеви момент, а за други, които не могат да го индивидуализират, не го познават, може да е налице обратното положение. Така например след датата на изчезването, на територията на друга държава, където пребивава, изчезналото лице може да осъществява отношения с други лица, които не са способни да го индивидуализират, или самите те не знаят за изчезването. Това навежда на мисълта, че е налице и субективен фактор, когато се определя фактът на изчезването, и оспорване (донякъде) на абсолютния характер на изчезването.

Затова е необходимо да се определи и ролята на държавата, когато е налице състояние на изчезване на ФЛ. То трябва да обвързва държавата, на която изчезналото лице е гражданин. Тя чрез своите органи е ангажирана с неговото издирване, назначаването на представител или обявяване на отсъствие. Така че е налице изчезване на ФЛ за самата държава, на която той е гражданин. До неговото установяване ще се стигне едва след като се спазят предпоставките на чл. 8 ЗЛС (назначаването на представител) или чл. 9 ЗЛС (обявяване на отсъствие).

Така прекъсването на отношенията с изчезналото лице води до незнание за неговото състояние (положението, в което се намира), което обхваща и неустановеността на неговото местонахождение.

Обективен или субективен характер има изчезването? Макар и да касае състоянието на неизвестност на конкретно ФЛ, то е обективен факт, макар и предполагаем по смисъл. То се приема за възникнало, независимо от това дали всички трети лица знаят, или не за изчезването на ФЛ. Ако обаче в хода на производството по назначаване на представител или обявяване на отсъствие се установи, че изчезналото лице се е появило (има установен контакт с него), следва да се приеме, че лицето не е изчезвало. Самата невъзможност да се установят отношения с изчезналия следва да се приеме, че има абсолютен характер, т.е. тя е такава спрямо всички лица.

Изчезването като ЮФ не е продължителен период от време, за разлика от отсъствието. Може да се твърди и да се установи, според налич-

ните сведения, че изчезването е станало в рамките на период от време (седмици или месеци на определена година). Но това се дължи на факта, че от сведенията не може да се установи точният момент на изчезването. Разликата се състои в това, че моментът на изчезването не е конкретизиран, но е определен периодът, в който този факт се локализира. Нещо повече, дори и установената в съдебния акт дата на изчезването може да е неточна.

Достатъчно ли е изчезналото лице да не е в местожителството си, да не живее на определено място и да не може да бъде открито на своя постоянен или настоящ адрес? Поради различни причини едно ФЛ може да отсъства и да не може да бъде открито на своя постоянен или настоящ адрес, както и на мястото, където то обикновено пребивава. Съвременният живот е твърде динамичен и всяко лице, в зависимост от начина си на живот, може да сменя непрекъснато горепосочените места. От това обаче не следва непременно изводът, че е налице изчезване, ако лицето не може да бъде открито на което и да е от тези места. Възможно е през време на отсъствието с лицето да се поддържат различни отношения (чрез писма, телефонни разговори или средствата на интернет), като по този начин се игнорира елемента „изчезване“.

По време на отсъствието също може да не се знае с точност нито местоживеещото, нито местопребиваването, както и моментното местонахождение на ФЛ. Може само да се предполага къде точно се намира ФЛ. Налице е неизвестност и неопределеност (неопределяемост) на местонахождението на отсъстващия. Няма безвестно изчезване, а само обикновено отсъствие (от неговия постоянен или настоящ адрес или месторабота), ако липсват контакти с отсъстващия, но има сведения от трети лица за периодична промяна на неговото местонахождение (например отсъстващият пътува и променя често своето местонахождение).

Поради посочените причини не е достатъчен сам по себе си и фактът, че лицето не може физически да бъде открито, за да се определи то като изчезнало.

От казаното дотук могат да се направят следните изводи. Изчезването на ФЛ като ЮФ следва да е настъпило еднократно в един минал момент от времето, който момент може да бъде точно или приблизително определен. От този момент се считат за прекъснати отношенията на изчезналото лице с други, трети лица. От него настъпва невъзможността за установяване на отношения с изчезналия, въпреки предприетите действия за това. Поради тази причина изчез-

ването поставя началото на липсата на знание за състоянието на изчезналото лице.

В случаите на изчезване на ФЛ е необходимо винаги да се прави преценка *ad hoc* спрямо съпътстващите и последващите го обстоятелства. Обстоятелствата, при които е станало изчезването могат да са само предпоставка за неговото настъпване (излет в планината или пътуване в друга държава) или те пряко да го причинят (катастрофа или пожар при които лицето е изчезнало). Изчезването може да е причинено от поведение на други ФЛ, квалифицирано като престъпление – например, отвлечане. Тези обстоятелства могат да бъдат първоначално известни (още от момента на изчезването) или да бъдат установени впоследствие (например, в хода на производството по назначаване на представител или обявяване на отсъствие). Възможно е обаче тези обстоятелства да не бъдат безспорно доказани, а само да се предполага тяхното наличие или никога да не се узнае как е станало самото изчезване. Обстоятелствата имат значение с оглед действията, които се предприемат във връзка с издирването на лицето, както и когато се иска назначаването на представител на отсъстващото лице или обявяване на неговото отсъствие.

От сведенията, съдържащи факти и обстоятелства около изчезването на ФЛ, може да следва съмнение за това дали лицето е живо или не. ЗЛС не въвежда като задължителен елемент, характеризиращ изчезването такова съмнение (или дори предположение). Самото изчезване може да се дължи на укриване на ФЛ или на пътуване в чужбина, както и на неговото нежелание да осъществява контакти с други лица.

Но такова съмнение (предположение) не е задължително да съществува и към момента на назначаване на представител или обявяване на отсъствие. Така например лицето може да е изчезнало (да са прекъснати отношенията с него) по време на обичайни обстоятелства – пътуване в чужбина, като няма данни за извършено престъпление спрямо него или настъпило извънредно събитие (корабокрушение, пожар, земетресение и други от подобен характер). Нещо повече, основателно предположение за настъпила смърт

(лицето е загинало) се въвежда нормативно едва при обявяване на смърт при съкратени срокове. Дали има съмнение или предположение за смъртта на ФЛ или няма такива, това е без значение за изчезването като факт (който вече е настъпил).

По правило изчезването на ФЛ става от определено място (територия), на което се е намирало това лице. Възможно е обаче мястото на изчезване да не бъде безспорно установено, а само да се предполага неговото положение, особено в случаите, когато липсва информация за това. Неопределеността на мястото на изчезване на ФЛ не трябва да възпрепятства наличието на такова състояние.

1.2. Чл. 8, ал. 1 ЗЛС казва, че „**няма сведения за него**” (за изчезналия). Какво означават понятията „сведения” и „липса” на сведения в материалноправен смисъл? Затова трябва да се извърши систематическо тълкуване във връзка с чл. 550, ал. 1 ГПК, според който „в закрито заседание съдът постановява да се съберат сведения за отсъстващия от неговите близки, от общината, района или кметството, от Министерството на вътрешните работи и от всеки друг подходящ източник“.

В теорията се приема, че под липса на сведения се разбира продължителната липса на известия (вест)³⁷ както от самия безвестно отсъстващ, така и за него.³⁸ Допълва се още, че в случая няма сведения, които да отговорят на въпросите защо е изчезнало лицето, къде се намира то³⁹, дали е живо и въобще какви са причините за отсъствието.⁴⁰

От посочените разпоредби могат да се изведат следните определящи понятието „сведения” белези. Под източник на сведения следва да се разбира правният субект, който може да даде сведения за изчезналия (вече отсъстващото лице). Такива субекти могат да бъдат ФЛ, ЮЛ чрез своите представители и държавата чрез своите органи. В позитивен и общ смисъл, но в логиката на правната система на безвестното отсъствие може да се приеме, че сведения за някой (който съществува) означава всяко нещо, което е обективизирано в действителността, настъпило е като факт и дава знание за неговото състояние

³⁷ **Джерев, А.** Гражданско право..., с. 187 – 188. Подчертава се връзката между липсата на вест от или за едно лице и момента на изчезването.

³⁸ **Таджер, В.** Гражданско право..., с. 45; Вж. **Василев, Л.** Гражданско право..., с. 105. Авторът конкретизира, че става дума за липса на сведения за изчезналото лице.

³⁹ В този смисъл вж. **Тасев, С., М. Марков.** Гражданско право..., с. 91.

⁴⁰ **Павлова, М.** Гражданско право..., с. 243 – 244.

(за това, че този някой е жив, за неговото местонахождение и други в подобен смисъл).

Тъй като източниците са правни субекти, под сведение следва да се разбира извършено волеизявление, което посочва конкретен факт, който се отнася до състоянието на определено лице, в случая на изчезналия.

Сведенията могат да произхождат пряко от трети лица или да са събрани от държавни органи⁴¹ (или общински органи).⁴² Така например може да са налице твърдения на роднини или близки за последното местонахождение на изчезналия или за времето, когато за последен път лицето е било видяно живо (контактувано е с него). Като сведение може да се означае и материалният носител на информация за изчезналия (например, писма за него).⁴³ Това може да бъде документ, в който е инкорпорирано волеизявление, посочващо факт или факти, засягащи състоянието на лицето. Сведението обаче може да бъде снимка, аудио и звукозапис на изчезналия и други подобни, от които може да се извлече информация за него. Когато сведението се определя като „за него“ (за изчезналия), това означава, че автор на волеизявлението или предоставилят материалния носител на информация за изчезналия е трето лице. Освен това сведението трябва да е свързано пряко с изчезналия (неговото състояние).

Когато сведението изхожда от трето лице, то следва да недвусмислено да показва (или да се направи заключение за това), че лицето е живо,⁴⁴ може да се определи неговото местонахождение или да се установят други факти, свързани с неговото състояние. Тъй като източникът на информация е трето лице, е необходимо да се прецени неговата способност да индивидуализира изчезналия и доколко сведението е достоверно, дали отговаря на действителното положение. Може да се аргументира и по-широко по смисъл становище, в смисъл че когато става дума за трети лица (за сведения от тяхно име) те могат да предоставят информация за всякакъв вид факти, касаещи състоянието на изчезналото ФЛ (а не само за това, че то е живо).

Източникът на сведение може да бъде и самият изчезнал. Сведение „от него“ означава автор на волеизявлението или извършител на действието да е самото изчезнало лице. Сведението може да се изрази в негово волеизявление или друго лично извършено от него действие (плащане на парична сума, представяне на документ), което е достатъчно да се приеме, че лицето е живо и няма безвестно изчезване (продължаващо отсъствие). Дори последващото му завръщане може да се приравни по значение на налично сведение и да отрече изчезването като ЮФ (или да прекъсне настъпилото безвестно отсъствие).

Според критерия форма на обективизиране на сведенията могат да се разграничат неизчерпателно няколко вида форми – устна (твърдения на трети лица, касаещи състоянието на изчезналия), писмена (частни и официални документи), електронна (съобщение по електронна поща) и други. Източникът на сведение може да бъде орган на българската или на друга държава,⁴⁵ на територията на която се намира (или е пребивавал) изчезналият.

В широкия смисъл на понятието сведение могат да се разбират още и: известия, новини, информация за изчезналото лице, които са предадени от трети лица или са получени от тези лица. Това са още пояснения или разяснения от трети лица, направени пред държавни органи, дадени във връзка с лицето, след неговото изчезване. Такива са и направените справки, съдържащи данни за изчезналото лице (име, възраст, работа и други) след момента на изчезване.

Само в тесния смисъл на понятието „сведение“ следва да се разбира фактът, че ФЛ е живо или поредица от факти, от които се прави заключение за състоянието на изчезналия (например, има сведения за периодичната промяна на неговото местонахождение). В последния случай, посочените от третите лица факти, са от такова естество, че от тях косвено се съди, че лицето е живо.

Необходимо ли е да се издирват сведения за изчезналото лице (безвестно отсъстващия)?⁴⁶ Та-

⁴¹ Вж. Таджер, В. Гражданско право..., с. 45; Решение № 31/29.02.2012г. по гр.д. № 934/2011г. на Районен съд-Самоков. От представените по делото справки (от ГД „Тригранна полиция при МВР и СОП“) е видно, че са извършени процесуално-следствени действия, оперативно-издирвателни мероприятия и от установени от тях обстоятелства, се прави заключение, че изчезналото лице продължава да е в неизвестност.

⁴² Джеров, А. Гражданско право..., с. 188.

⁴³ Вж. Таджер, В. Гражданско право..., с. 45.

⁴⁴ Таджер, В. Гражданско право..., с. 45. Авторът счита, че очевидно се имат предвид сведения, които показват, че отсъстващият е жив – видян е на определени места, чули са го да говори и други.

⁴⁵ Вж. Таджер, В. Гражданско право..., с. 45. Приема се, че сведенията могат да бъдат с произход страната или чужбина.

⁴⁶ Вж. Таджер, В. Гражданско право..., с. 45.

кава необходимост се обуславя от това, че трябва да се установи действителното състояние на дадено лице (дали е изчезнало, или не) и е свързана с производството за назначаване на представител по чл. 8, ал. 1 ЗЛС или обявяване на отсъствие на ФЛ по чл. 9 ЗЛС.

Не може да се приеме еднозначно отговорът на въпроса за това наличието на какви сведения елиминират безвестното изчезване (отсъствие). Има случаи в практиката, при които свидетели твърдят, че лицето е видяно живо или че е настъпила неговата смърт и въпреки това се назначава негов представител по чл. 8, ал. 1 ЗЛС. Считам, че в първия случай неправилно се приема, че е налице безвестно изчезване на ФЛ, тъй като има сведения от трети лица за него. Във втория случай трябва да се проведе друго производство – за установяване факта на смъртта, ако се приеме сведението за достоверно.

Съобразно изложеното дотук и в обратен смисъл какво означава да липсват (да няма) сведения за и от изчезналия? Да липсват (да няма) сведения за изчезналия означава да не са налице или да не са известни волеизявления от трети лица или материални носители на информация за състоянието на изчезналото лице (дали то е живо, или мъртво; дали е известно неговото местонахождение или не). Тук става дума за пълна липса на сведения⁴⁷ от трети лица за изчезналия.

От гледна точка на самия изчезнал липса на сведения от него може да означава самия негативен факт, че той физически не присъства, не участва в обществените отношения и напълно липсват негови волеизявления (каквито и да е правни и фактически действия).

Тази липса на сведения трябва да е с начален момент изчезването на лицето. Това е определящата причина да е налице възникнала невъзможност за изясняване действителното състояние на ФЛ (дали то е живо или мъртво, ако е живо, къде се намира и други подобни факти).

Липсата на сведения може да означава още, че *не са открити* сведения от и за изчезналия, макар да е възможно такива сведения да съществуват (писма или други документи от лицето, което се приема за изчезнало, с дата след момента на изчезването). Такива сведения обаче поради различни причини може да не са известни на неговите близки и държавните органи, ангажирани с издирването на изчезналия до мо-

мента на назначаването на представител по чл. 8 ЗЛС или обявяването на отсъствието по чл. 9 ЗЛС.

По смисъла на чл. 8, ал. 1 ЗЛС липсата на сведения е признак със законоустановен обективен характер. Би следвало липсата на сведения за и от изчезналия да се определи като пълна и абсолютна по своето значение (спрямо всички лица). Въпросът обаче е, че няма пълна сигурност (убеденост), че това е действителното положение. Макар и ЗЛС да не го посочва изрично, би следвало да се приеме, че е налице едно предположение за (смята се, че има такава) липсата на сведения за и от изчезналия.

Какво означава противоположност на две състояния на едно и също лице, в зависимост от критерия липса или наличие на сведения, изразено чрез пример? Така, липсата на всякакви достоверни сведения (факти) за и от изчезналия (след факта на изчезването), означава състояние на неизвестност на ФЛ. Обратно, наличието на сведения (дори само на един факт) от или за лицето означава, че състоянието му е известно и определено към даден времеви момент, и няма състояние на изчезване на ФЛ.

Тук е необходимо да се направи разграничение със сведенията, които се отнасят до или преди момента на изчезването на ФЛ. Така например, от справката, която е направена (от органите на МВР)⁴⁸ за изчезналото (отсъстващото) лице може да се извлече подробна информация за времето на изчезването и за състоянието на изчезналото лице. Обратно, справката може и да не съдържа информация за това лице. В първия случай от нея може да изясни факта (фактите) около изчезването, за да се определи точно неговия времеви момент. Във втория случай, от направената справка, може да се затвърди убеждението, че лицето е безвестно изчезнало (отсъства продължително).

Наличието или появата в по-късен момент дори само на едно сведение от или за изчезналия означава, че няма безвестно изчезване или е прекъснато безвестното отсъствие (прекъснат е срока по чл. 9 ЗЛС). Затова, ако има сведение, че лицето е живо, но не се знае неговото местонахождение или се знае неговото местонахождение, но не могат да се установят контакти с него безвестно изчезване няма.

На липсата на сведения трябва да се приравнят и случаите, при които сведенията от лицето

⁴⁷ Решение № 31/29.02.2012 г. по гр. д. № 934/2011 г. на Районен съд – Самоков.

⁴⁸ Вж. Решение № 31/29.02.2012 г. по гр. д. № 934/2011 г. на Районен съд – Самоков.

или за лицето са недостоверни, неистински, има подправени документи или документи с невярно съдържание, или лъжесвидетелстване. Липсват сведения, и когато е налице препредадена устна информация за изчезналия – едно лице твърди определен факт за изчезналия (че той е жив), но го основава на разказите или твърденията на други лица, за които не е ясно, че са били в отношения с изчезналия (отсъстващия). Може да е налице и вероятност, поради допълвания, зачертавания и други подобни действия, документът, съдържащ информация за изчезналия, да не е достоверен (истински).

В правната доктрина се приема, че липсата на сведения за изчезналото (отсъстващото) лице е субсидиарен момент и допълва изчезването (отсъствието).⁴⁹ По смисъла на чл. 8, ал. 1 ЗЛС и във вр. с чл. 9 ЗЛС може да се заключи, че изчезването и липсата на сведения са в кумулативна даденост като законоустановени признаци.⁵⁰ Ако се установи, според наличните сведения, че лицето е живо, макар то да отсъства от страната, където е неговото обичайно местопребиваване, няма основание да се приеме, че има безвестно изчезване (отсъствие).⁵¹ В заключение, следващо от чл. 8, ал. 1 ЗЛС, може да се приеме, че липсата на сведения за и от изчезналия е обективен законоустановен ЮФ, съществен и определящ безвестното изчезване признак, следващ веднага по време факта на изчезването. Липсата на сведения е равностоен на изчезването признак и те в кумулативна даденост означават безвестно изчезване на определено ФЛ.

Веднага следва да се добави, че липсата на сведения по чл. 8, ал. 1 ЗЛС освен до изчезнали лица, следва да се отнася и до безвестното отсъствие на изчезналото ФЛ (спрямо неговата продължителност повече от една година, съобразно чл. 9 ЗЛС).

Липсата на сведения може и да доведе до съмнение за смъртта на изчезналото лице. Но това невинаги е така. Може да се породят такива предположения и съмнения, но това не е задължително. Има зависимост от обстоятелствата, при които е станало изчезването на лицето. Ако изчезването е станало при извънредни (необичайни) събития – катастрофи, пожари, наводнения, военни действия, липсата на сведения може да обоснове основателни съмнения за жи-

вота на лицето и предположения за неговата смърт. При други случаи на настъпило изчезване – по време на екскурзия или пътуване до друга държава, с цел намиране на работа, посещения на близки или роднини, липсата на сведения може и да не доведе до такива съмнения и предположения. Може да се посочи като мотив за заминаването на лицето избягването на наказателно преследване или съществуващи данъчни или кредитни задължения. По-скоро това може да наведе до извода, че лицето не дава сведения, за да не бъде открито и да не участва в отношения с други лица.

Кога не е налице безвестно изчезване (отсъствие)?

За сравнение, в *Германия* пар. 1 ЗБИ определя, че безвестно изчезване няма, когато според обстоятелствата смъртта на лицето е несъмнена. В българския ЗЛС липсва разпоредба в подобен смисъл. Може да се приеме разбирането, че лицето не е безвестно изчезнало при следните хипотези:

– когато лицето не може физически да бъде открито (или не се появява, не участва в обществените отношения), но състоянието му е известно, тъй като има сведения от или за него, като е достатъчно само едно такова сведение;

– когато лицето изтърпява наложено наказание лишаване от свобода в затвор в друга държава. В случая лицето отсъства от страната и повече няма никакви сведения от и за него, след началото на изтърпяването на наложеното наказание, въпреки положените усилия за това. В този случай не може да се говори и за безвестно отсъствие на ФЛ;

3. Вече се посочи, че изчезването на ФЛ и липсата на сведения за и от изчезналото лице са в кумулативна даденост.

Тези признаци са равностойни по смисъл и само заедно квалифицират понятието безвестно изчезване (съответно продължаващото безвестно отсъствие). На практика появата на лицето или на едно сведение от и за него отхвърлят квалификацията безвестно изчезване (или ще прекъснат безвестното отсъствие, ако такова е настъпило). Тази зависимост би трябвало да е неразкъсваема по характер. Не може да се игнорира изчезването за сметка на липсата на сведения и обратно. Единството между двете черти на безвестното изчезване се проявява и в последващата вече продължителност във времето, когато има пре-

⁴⁹ Вж. Джеров, А. Гражданско право..., с. 187.

⁵⁰ Вж. Таджер, В. Гражданско право..., с. 45. Според автора двата признака трябва да са дадени кумулативно.

⁵¹ В същия смисъл и Павлова, М. Гражданско право..., с. 245.

минаване към състоянието на безвестно отсъствие. Тази връзка е пряка и като че ли липсата на сведения произтича по естествен път от изчезването.

Тази зависимост може да се разгледа и в обратен аспект. От липсата на сведения за и от ФЛ, настъпила в един минал момент, може да се направи изводът, че това лице всъщност е изчезнало, ако то не присъства в обществените отношения и не може да се установи неговото местонахождение. Така, самата липса на сведения може да доведе до действия по издирване на ФЛ, и тогава да се установи настъпилия вече факт на неговото изчезване.

4. Съобразно казаното дотук по смисъла на чл. 8, ал. 1 ЗЛС следва да е налице нормативно установена съвкупност от два признака – изчезване на ФЛ и липса на сведения за и от него, които настъпват едновременно към един минал момент във времето⁵². Това означава, че е прекъснато взаимното осъществяване на всякакви отношения между изчезналия и всички трети лица (включително и органите на държавата, на която той е гражданин). Липсата на сведения следва да се квалифицира като пълна (всеобхватна) и да се отнася както за третите лица, които могат да дадат информация за изчезналия, така и за самия изчезнал. Изчезването и липсата на сведения трябва да настъпят едновременно, т.е. заедно да се отнесат към един и същ минал момент. Невъзможно е изчезването да настъпи по-рано, да следва някакъв междинен период от време и след това да започне липсата на сведения.

За да се установи моментът на изчезването, е необходима логическа връзка с времето, за което се отнася последното известие за изчезналия (отсъстващия по смисъла на чл. 14 ЗЛС). Това би трябвало да е последната (крайната) дата, на която е установено, че лицето е било живо и повече няма никакви сведения за и от него. Така, след този момент, би следвало да се приеме, че е настъпило изчезването на ФЛ и липсата на сведения от и за него.

По този начин следва да се обособят няколко характерни белега, които предшестват безвестното отсъствие:

- А. Два негативни по характер белега – изчезването на ФЛ и липсата на сведения;
 - Б. Темпорален белег – времето на изчезване;
 - В. Персонален белег – изчезналото ФЛ;
- Тези белези заедно определят понятието безвестно изчезване. Следователно безвестното

изчезване е една от предпоставките за безвестното отсъствие.

Изчезването на ФЛ и липсата на сведения трябва да са реално, действително настъпили. Ако има съмнения за това дали има, или няма изчезване, този факт трябва да се провери, както и липсата на сведения.

Безвестното изчезване е сложен ЮФ (фактически състав (ФС)). Тъй като неговите признаци – изчезването и липсата на сведения настъпват едновременно, това означава, че той е един симултантен ФС. Разбира се, след настъпването на посочените признаци може да протече по-кратък или по-дълъг период, в който продължава ФЛ да е изчезнало и липсата на сведения. Но това само потвърждава, че безвестното изчезване вече е настъпило. Така от настъпването на ФС на безвестното изчезване започва състоянието на пълна неизвестност (неопределеност) на изчезналото ФЛ, отнасяща се до неговото съществуване и местонахождение.

5. Към изчезването на ФЛ и липсата на сведения за и от него следва да се добави третият признак – времето. Той следва да се разбира като период от време, през който продължително, едновременно и непрекъснато са налице както изчезването на едно определено ФЛ, така и липсата на сведения за и от него. Този признак води до *преминаване* на безвестното изчезване в безвестно отсъствие, а безвестно изчезналото лице се определя вече като безвестно отсъстващо. В този период от време продължава състоянието на пълна неизвестност⁵³ на отсъстващото ФЛ. Това състояние придобива нова важна черта – неговият траен характер, но следва да се подчертае и невъзможността да се установи в действителност обратното състояние на ФЛ (състоянието на известност), въпреки предприетите действия по неговото издирване.

На въпроса откъде лицето отсъства, следва да се даде един по-широк отговор – отсъства от обществото, от отношенията в него и отсъствието е както за лицата, които са го познавали (способни са да го идентифицират), така и за държавните органи. Териториалният елемент при безвестното отсъствие не трябва да се абсолютизира и да се ограничава до границите на определена държава, на която лицето е гражданин или до други държави. Отсъствието в териториален аспект би трябвало да се разбира в смисъл, че е невъзможно да се установи, в който и да е момент

⁵² Решение № 91/27.04.2015 г. по гр.д. № 877/2014 г. на Районен съд – Самоков.

⁵³ Решение № 31/29.02.2012 г. по гр.д. № 934/2011 г. на Районен съд – Самоков.

местонахождението на отсъстващото лице, т.е. има отсъствие, от което и да е място (територия).

Не е необходимо да е минал някакъв минимално установен от закона срок от момента на безвестното изчезване, за да се приеме, че е то се е превърнало в безвестно отсъствие. Такъв срок ЗЛС не регламентира. Затова може да се каже, че безвестното отсъствие настъпва след като бъде осъществен фактическият състав на безвестното изчезване и проявява своето съществуване чрез признака време за в бъдеще.

През този период от време, независимо от неговата продължителност безвестното отсъствие трябва да бъде непрекъснато. Това означава, че не трябва да има нито едно достоверно и категорично сведение, което да изяснява състоянието на ФЛ. В противен случай, дори наличието само на едно такова сведение за или от отсъстващото лице ще направи неговото състояние известно. Лицето няма да се счита вече за безвестно отсъстващо, а само за отсъстващо. Самото му завръщане (физическата му поява) ще елиминира като цяло безвестното отсъствие. Затова безвестното отсъствие, колкото и време да продължава, трябва да бъде несъмнено и да обхваща едновременно факта на изчезването и липсата на сведения по чл. 8, ал. 1 ЗЛС. Продължителността на безвестното отсъствие, като минимален срок от време е от значение едва при обявяването на отсъствие или смърт на ФЛ.

Следователно *безвестното отсъствие* като по-широко по обхват понятие съдържа в себе си безвестното изчезване, но се прибавя към него признакът време, през който продължително, непрекъснато и едновременно са налице фактът на изчезването и липсата на сведения за и от изчезналия. Тъй като обаче изчезналият вече и отсъства, а липсата на сведения е продължителна, той следва да се квалифицира като безвестно отсъстващ. Затова когато се говори за безвестно отсъствие на ФЛ следва да се разбира като цяло едно състояние на пълна неизвестност на това лице.

Така може да се характеризира безвестното отсъствие като ФС, който включва безвестното изчезване и неговият продължителен и непрекъснат във времето характер. Това го определя като сукцесивен ФС.

Само в този си вид безвестното отсъствие има незавършен характер. За да се породят правните последици, които ЗЛС предвижда в случаите на безвестно отсъствие, е необходимо следното:

– да се установи безвестното отсъствие на ФЛ и да му се назначи представител по чл. 8, ал. 1 ЗЛС; или

– да се обяви отсъствието на ФЛ със съдебно решение по чл. 9 ЗЛС;

В противен случай, само по себе си безвестното отсъствие ще бъде един незавършен фактически състав, ако се осъществят само материалноправните предпоставки, предвидени за него в чл. 8, ал. 1 ЗЛС. Така само като правно понятие и в този му смисъл изпъква несамостоятелният характер на безвестното отсъствие.

БИБЛИОГРАФИЯ

Антимонов, Б. С., Д. М. Генкин, К. А. Граве, Л. Ф. Жукова, Я. А. Куник, Т. А. Моровская, С. Г. Хинной. Советское гражданское право. Под редакцией профессора Д. М. Генкина. Москва, 1961 // **Antimonov, B. S., D. M. Genkin, K. A. Grave, L. F. Zhukova, Ya. A. Kunik, T. A. Morovskaya, S. G. Hinoi.** Sovetskoe grazhdanskoe pravo. Pod redaktsiye professora D. M. Genkina. Moskva, 1961.

Апостолов, И. Основни начала на гражданското право. С., 1946 // **Apostolov, I.** Osnovni nachala na grazhdanskoto pravo. S., 1946.

Братусъ, С. Н. Субъекты гражданского право. Москва. 1950 // **Bratusa, S. N.** Subyekt grazhdanskogo pravo. Moskva. 1950.

Генкин, Д. М., Братусъ, С. Н., Лунц, Л. А., Новицкий, И. Б. Советско гражданско право. Т. I. С., 1950 // **Genkin, D. M., Bratus, S. N., Lunts, L. A., Novitski, I. B.** Savetsko grazhdansko pravo. T. I. S., 1950.

Голованов, Н. М. Гражданское право. Краткий курс. Санкт-Петербург., 2003. // **Golovanov, N. M.** Grazhdanskoe pravo. Kratkii kurs. Sankt-Peterburg., 2003.

Джеров, А. Гражданско право. Обща част. Трето преработено и допълнено издание. С., 2012 // **Dzhegov, A.** Grazhdansko pravo. Obshta chast. Treto preraboteno i dopalнено izdanie. S., 2012.

Диков, Л. Курс по българско гражданско право. Т. I. Обща част. 1936 // **Dikov, L.** Kurs po balgarsko grazhdansko pravo. T. I. Obshta chast. 1936.

Колен, А., А. Капитан. Елементарен курс по френско гражданско право. Т. I-Книга I, С., 1926 // **Kolen, A., A. Kapitan.** Elementaren kurs po frensko grazhdansko pravo. T. I-Kniga I, S., 1926

Коммерческий кодекс Франции. Москва, 2008 / **Kommercheskiy kodeks Frantsii.** Moskva, 2008

Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Второ преработено и допълнено издание. С., 2002 // **Pavlova, M.** Grazhdansko pravo. Obshta chast. Vtoro preraboteno i dopalнено izdanie. S., 2002.

Планиол, М. Елементарно ръководство по гражданско право. Лица. С., 1930 // **Planiol, M.** Elementarno rakovodstvo po grazhdansko pravo. Litsa. S., 1930

Рачев, Ф., И. Иванов, Б. Неделчева, З. Сукарева, Л. Корнезов, Р. Тофтисова. Основи на правото. Т. II.

Частно право. С., 1997// **Rachev, F., I. Ivanov, B. Nedelcheva, Z. Sukareva, L. Kornezov, R. Toftisova.** Osnovi na pravoto. T. II. Chastno pravo. S., 1997.

Стефанов, Г. Основи на гражданското право. Обща част. Вещно право. Облигационно право... В. Търново, 2007// **Stefanov, G.** Osnovi na grazhdanskoto pravo. Obshta chast. Veshтно pravo. Obligatsionno pravo... V. Tarnovo, 2007.

Суханов, Е.А. Гражданское право. В 4-х томах. Т. I. Общая часть. 3-издание, переработанное и дополненное. Москва, 2007 // **Suhanov, E.A.** Grazhdanskoe pravo. V 4-h tomah. T. I. Obshtaya chasty. 3-izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe. Moskva, 2007.

Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С., 2001// **Tadzher, V.** Grazhdansko pravo na NRB. Obshta chast. Dyal II. S., 2001.

Тасев, С., М. Марков. Гражданско право. Обща част. Помагало. Седмо преработено и допълнено издание. Сиби, 2013 // **Tasev, S., M. Markov.** Grazhdansko pravo. Obshta chast. Pomagalo. Sedmo preraboteno i dopalнено izdanie. Sibi, 2013.

Христофоров, В. Гражданско и търговско право на капиталистическите държави. С., 1979 // **Hristoforov, V.** Grazhdansko i targovsko pravo na kapitalisticheskite darzhavi. S., 1979.

Юриспруденция на италианските съдилища по CODICE CIVILE. Част I. С., 1930// Yurisprudentsiya na italianskite sadilishta po CODICE CIVILE. Chast I. S., 1930

Adams, V. Guidelines for Reports by Autopsy Pathologists, Tampa, Florida, 2008.

Chorus, J., Gerver, P., Hondius, E. Introduction to Dutch Law. Fourth revised edition, KLUWER LAW INTERNATIONAL, 2006.

Gschnitzer, F. Allgemeiner Teil des бърgerlichen Rechts. Springer-Verlag Wien GmbH, 2013.

Goldsworth, J. Lexicon of Trust & Foundation Practice, Newport, Essex, 2016.

Hübner, R. A History of Germanic Private Law, Boston, 1918.

Lampe, E. Rechtsanthropologie. Eine Strukturalanalyse des Menschen im Recht, Berlin, 1970.

Lowe, N., G. Douglas, Bromley's Family Law, Eleventh edition, Oxford, 2015.

Möller, H., G. Winter, E. Bruck. Kommentar zum Versicherungsvertragsgesetz und zu den Allgemeinen Versicherungsbedingungen unter Einschluß des Versicherungsvermittlerechtes. 8 Auflage. Walter de Gruyter. Berlin. New York, 1988.

Versicherungsvertragsgesetz. Großkommentar. 9., völlig neu bearbeitete Auflage. Berlin-Boston, 2013.

Welstead, M., S. Edwards. Family Law. Fourth edition, Oxford, 2013.